

Upplands fornminnesförening

Styrelsens berättelse över föreningens verksamhet arbetsåret 1963-1964

IN MEMORIAM

Under det gångna verksamhetsåret har Upplands fornminnesförening förlorat tre inom uppländsk fornminnes- och kulturminnesvård särskilt verksamma medlemmar, nämligen köpman Dan Westergren, kyrkoherde Hans Olof Ferenius och sadelmakare J. L. Andersson. Dan Westergren var i en följd av år ordförande i Hållnäs hembygdsförening, Hans Olof Ferenius i Täby hembygdsförening. J. L. Andersson var i många år fornvårdare i Breds socken och angränsande trakter. Tre ytterligare Upplands fornminnesförening närstående personer har avlidit under året, nämligen fil. dr. Arvid Julius, som på 1920-talet deltog i uppordandet av det första Upplandsmuseet på Gustavianum, godsägare Petrus Landelius, som ivrade för Kvekgårdens bevarande för framtiden, samt fröken Stina Norman, som i flera år på ett förtjänstfullt sätt skötte fornminnesföreningens expedition. Fornminnesföreningen bevarar de bortgångna i tacksam hägkomst.

STYRELSE

Fornminnesföreningens styrelse har arbetsåret 1963-1964 haft följande sammansättning:

Landshövding Olov Rylander, Uppsala, ordförande
Professor Sven Hörstadius, Uppsala, vice ordförande
Friherrinnan Beth de Geer, Upplands-Väsby
Direktör Göran Knutsson, Uppsala
Bankdirektör Gunnar Rosenborg, Uppsala, skattmästare
Landsantikvarie Nils Sundquist, Uppsala, sekreterare
Direktör Eric Wolrath, Uppsala
Notischef Ellis Edman, Uppsala
Fil. kand. Wolter Ehn, Uppsala
Ingeniör Eric Åberg, Uppsala

Rektor Nils Göransson, Sollentuna
Stadsbibliotekarie Thore Floderus, Enköping

Utsedda av Uppsala läns landsting:

Landstingsman Harald Gustafson, Gamla Uppsala
Lantbrukare Birger Karlsson, Härkeberga, suppleant

Utsedda av Stockholms läns landsting:

Riksdagsman Martin Söderquist, Solna
Herr Eric Skånberg, Lidingö, suppleant

Utsedda av Uppsala stad:

F. d. förste arkivarie Manne Eriksson och läroverksadjunkt Stiv Jakobs-son med målarvärd Alfred Holm och fru Margit Ringenson som suppleanter.

Förvaltningsutskott: Landshövding Rylander, ordf., professor Hörstadius, f. d. förste arkivarie Eriksson, direktör Wolrath, landstingsman Gustafson, riksdagsman Söderquist, skattmästaren och sekreteraren.

Revisorer: Föreningens revisorer har varit f. d. riksbanksdirektör G. A. Barre, bankkamrer Gösta Holdo och riksbanksdirektör C. E. Leffler med lantbrukare Martin Ehrengren, Rasbo, och direktör Lars-Olof Lindqvist, Uppsala, som ersättare. Av Uppsala stad utsedd revisor har varit svetsaren O. Nordström med köpman Herbert Ahlqvist som suppleant.

PERSONAL

Ordinarie tjänstemän hos Upplands fornminnesförening har varit landsantikvarie Nils Sundquist och antikvarie Anna-Märta Berg. En arvodesbefattning som extra amanuens har innehafts av fil. kand. Lars Gezelius. Vid byggnadshistoriska undersökningar inom Uppsala stad har under hösten 1963 anlitats fil. kand. Ola Ehn. — Som grävningssledare vid en medeltidsarkeologisk undersökning i kv. Rådhuset har fungerat fil. mag. Kjell Lundholm. Såväl de byggnadshistoriska som medeltidsarkeologiska undersökningarna inom den s. k. Thuletomten i kv. Rådhuset har bekostats av försäkringsbolaget Thule.

Som arkivarbetare, avlönade med medel från Kungl. Arbetsmarknadsstyrelsen, har tjänstgjort Stina Norman (t. o. m. oktober 1963), Anna-

Lisa Ström, Algot Weidenfeldt, Erik Abrahamsson, Gustaf Moberg och Sven Österberg.

Under tiden 18–25 okt. har antikvarien åtnjutit tjänstledighet och under tiden 1 sept.–31 okt. amanuens Gezelius med fil. kand. Ola Ehn som ersättare.

MEDLEMMAR

Antalet medlemmar i Upplands fornminnesförening uppgår till 3 132, därav 153 ständiga. Under året har tillkommit 119 och avgått 171.

ÅRSMÖTE, UTFLYKTER OCH VINTERTING

Årsmötet hölls söndagen 16 juni 1963 i Medborgarhuset i Upplands-Väsby under ordförandeskap av landshövding Olov Rylander. Stadgenliga val företogs och revisionsberättelsen upplästes och godkändes. Till föreningens hedersledamöter utsågos fil. lic. fru Ingeborg Wilcke Lindqvist, Uppsala, f. d. regeringsrådet Adolf Lundevall, Stockholm, och f. d. arkivarie Gunnar Hellström, Sigtuna. Fornminnesföreningens medalj tilldelades konservator Sven Carlsson, Gimo, och yrkesskollärare Hugo Sabel, Upplands-Väsby. I samband med årsmötet ägde vårutflykten rum med besök vid Steninge slott, Upplands-Väsby stationssamhälle, Fresta och Frötuna kyrkor. Middag intogs på Norrtälje Stadshotell.

Höstutflykten ägde rum söndagen 6 okt. 1963, varvid Almunge nyrestaurerade kyrka, Kristineholms 1700-talsherrgård vid sjön Erken i Lohärads socken, hembygdmuseet Eriks kulle och Karls kyrkoruin i Söderby-Karls socken samt slutligen Skederids kyrka studerades.

Vintertinget hölls söndagen 2 febr. 1964 på Upplandsmuseet. Utställningen »Kloster och koja i det medeltida Uppsala. Fynd från de senaste årens utgrävningar» visades av fil. mag. Kjell Lundholm och fil. kand. Lars Gezelius. Om konserveringsproblem för hembygdmuseerna talade fil. kand. Inger Estham, Statens Historiska Museum. Disa Gilles pris tilldelades Vaxholms hembygdsförening och utdelningen ur Landshövding Hilding Kjellmans hembygdsfond tillföll Vänge hembygdsförening.

ÅRSANSLAG

För år 1964 har Upplands fornminnesförening erhållit i anslag från Uppsala stad kronor 25 000, från Uppsala läns landsting kronor 17 000

och från Stockholms läns landsting kronor 6 500. Uppsala stad har därtill anslagit hyresmedel för magasinlokaler för fornminnesföreningens museisamlingar. Det statliga bidraget till landsantikvarie- och antikvarielönerna har utgått med kronor 32 000.

FORNMINNESVÅRD OCH KULTURMINNESVÅRD

FORNMINNESÄRENDEN

Arkeologiska undersökningar

I Ähl 1² och Tjursåker 2², *Vårfrukyrka sn* har, efter förordnande av Riksantikvarieämbetet, 10 stensättningar och 3 fragment av sådana undersökts. De utgjordes av brandgravar med brända ben utan bålmörja. Endast ett fåtal krukskärvor och fragment av hartstättning påträffades. Fornlämningarna kunna hänföras till äldre järnålder.

Granskning av och yttranden om förslag till byggnadsplaner, vägar m. m.

Yttranden har avgivits till Riksantikvarieämbetet efter besiktning på platsen för följande förslag till byggnadsplaner: Gimo, *Skåfthammars sn*, Uppsävsja, *Danmarks sn*, Nederhassla 1² och 3¹, *Häggeby sn*, Mesattebo 1¹ och Rångsta 1⁹, *Viksta sn*, Trälösa 3¹, *Vaksala sn*, samt Lövstalöt, *Bälinge sn*. Upprättat förslag till dragning av huvudvattenledning i Nöttö, *Västlands sn*, har granskats, liksom förslag till arbetsplaner för ombyggnad av väg 291 Tierps kyrka–Västland, väg 569 Höja–Nysätra kyrka och förslaget till reglering av enskilda vägar till E 4 inom Uppsala stad.

Besiktning av och yttranden om fornlämningar har utförts i Björk 1⁸, *Västeråker sn*, och Toroslunda 3¹, *Fröslunda sn*, berörda av tomtavstyckning, Östa 2⁸ och Östa 9¹, *Ärentuna sn*, där fråga om fornlämningarnas borttagande är aktuell, Gåvsta, Lejsta, Trevlinge, *Rasbo sn*, för vilka områden byggnadsplan kommer att upprättas, Brillinge, *Vaksala sn*, Björk 10⁹, *Västeråker sn*, och Håga, *Hel. Trefaldighets församling*, på vilka platser skadegörelse på fornlämningar rapporterats. Vidare har besiktningssesor företagits till *Långtora sn*, där en omkullfallen bautasten, senare använd som grindstolpe vid Långtora korsväg, inspekterats, till Gödåkers gravfält, *Tensta sn*, där röjningsarbeten diskuterats samt till fornlämningsområden i *Lena* och *Västlands socknar*, där återställningsarbeten på gravfält kontrollerats. Yttranden har avgivits om det av

Länsstyrelsen utfärdade förbudet mot grustäkt inom vissa delar av Vatt-
holma- och Uppsalaåsarne. På begäran av Länsstyrelsen har utlåtande
lämnats i fråga om ett par i riksdagen väckta motioner angående täc-
kande av kostnaderna för bevarande av fast fornlämning.

BYGGNADSMINNESÄRENDE

Kyrkorestaureringar m. m.

Rådgivning har lämnats vid förberedelsearbeten för Rasbo, Tensta,
Söderfors, Vaksala, Gamla Uppsala, Skokloster, Sparrsätra, Stavby, Ären-
tuna och Börje kyrkors restaureringar. Kontroll har utförts vid omlägg-
ning av spåntak å Sparrsätra kyrka. Fotograferingar har utförts av mur-
verk i Trefaldighetskyrkans tornkammare, uppmätning och fotografering
har utförts av tegelmurade gravar under brädgolvet i domkyrkans lång-
hus.

Ärenden inom Uppsala stad

Vid den arkeologiska undersökningen i kv. Rådhuset har värdefulla be-
byggelselämningar, huskonstruktioner av olika slag, kavelbroar, brunnar
m. m. från medeltiden påträffats. Fotografering och registrering har ut-
förs i Uppsala domkyrka i samband med de undersökningar, som ut-
förs på valv och väggar inför den förestående restaureringen. Yttranden
har avgivits rörande förslag till ombyggnad av det s. k. Vicepastorshuset
i Uppsala, nybyggnad på Hushållsskolans tomt i kv. Klostret, vissa ar-
beten på Observatoriet, inrättande av kontorslokaler inom viss del av
Uppsala slott, ändrad stadsplan för del av kv. Slottet samt om Järnbron
och dess framtida bevarande. En kurs i mätningsteknik har anordnats
23–29 april 1964. Kontrollarbeten har utförts vid inrednings- och restau-
reringsarbeten vid Mikaelsskyrkan, Ärkebiskopsgården, Domkapitelshuset
och Gravkapellet på kyrkogården.

Fotograferingar inför förestående rivning samt under rivningen har
utförts av följande gårdar: Kv. Atle nr 20, Kv. Disa nr 9, Kv. Gunnar
nr 7 och 8, Kv. Ginnar nr 3 och 4, Kv. Klostret nr 1 och 6, Kv.
Luten nr 1, Kv. Plantan nr 11, 12, 14, 15, 17 och 18, Kv. Sand-
backen nr 5, Kv. Suttung nr 1 och 6, Kv. Oden Ygg nr 12, Kv. Råd-
huset nr 10. Fotograferingar och uppmätningar har utförts av följande
gårdar inför förestående rivning: Kv. Bryggaren nr 11 och 20, Kv. Dra-
ken nr 3, Kv. Hervor nr 2, Kv. Karin nr 1, Kv. Klostret nr 8, Kv. Ru-
dan nr 4, Kv. Rådhuset nr 8, Kv. Slottet nr 6. Uppmätning har utförts

av påträffade grundmurar i Bredgränden, av medeltida kulturlager i Kv. Rådhuset nr 8. Före dess rivning har fotografering utförts av Järnbron.

Ärenden inom Uppsala län i övrigt

Kulturhistorisk rådgivning har lämnats vid restaureringsarbeten vid Hammarskogs säteri, Dalby sn, Arby slott, Rasbokils sn, Kungl. Lantbrukshögskolan (äldre huvudbyggnaden), Tensta prästgård, Biskopsgården vid Bälinge kyrka och Västlands hembygdsgård, Västlands sn. Ytteranden rörande stenalvbroar i Alsta, Nysätra sn, och vid Gryttjom, Tierps sn, samt rörande allén till Wiks slott, Balingsta sn, har avgivits. Uppmätning och fotografering har utförts vid Ärentuna gamla kommunistergård samt av tvåvånings bostadsbyggnad fr. tiden omkr. 1800 i Elinge, Bälinge sn.

Utgrävning och uppmätning har utförts av kompletterande murverk till långhuset i Enköpings franciskanklosterkyrka. Uppmätningar har utförts av påträffade grundmurar SÖ om Sko klosterkyrkas kor. Besiktning av fynd av vattenho vid Fäbodarna, Bondkyrko sn, samt av vikingatida svärd, Vårfrukyrka sn, har utförts.

Övrig kulturminnesvårdande verksamhet

Landsantikvarien har såsom styrelsesuppleant deltagit i Kulturminnesrådets för Stockholms län arbete samt såsom styrelseledamot i Turisttrafikförbundet för Uppsala stad och län och Bildningsförbundets för Uppsala län verksamhet. Likaså har landsantikvarien i egenskap av styrelsemedlem i Kyrkojubileumskommittén i Uppsala, Husbyborgskommittén i Tierp, klosterföreningen i Enköping samt såsom ledamot av naturvårdsrådet i Uppsala län och den s. k. undanförelskommittén för Uppsala län deltagit i resp. kommittéers arbete. I en kommitté för undersökande om möjligheterna att skapa ett Bruno Liljeforsmuseum i Uppsala har landsantikvarien av Stadsfullmäktige i Uppsala utsetts som medlem.

Landsantikvarien har under arbetsåret författat följande uppsatser, förutom den ovan nämnda: »Ecclesia lignea på Domberget», Uppsala Nya Tidning Jul 1963; »Ängsö kyrka och Uppsala domkyrka», Enköpings-Posten Jul 1963.

Följande föredrag och demonstrationer har hållits: visning av Uppsala slott m. m. vid »Uppsaladag», anordnad av Uppsala stads konstraråd 13 sept. 1963; föredrag om »Riddartorget och dess äldre miljö» inför Värmlands nation 8/10 1963; föredrag om »Nya rön i Uppsalas

äldre bebyggelsehistoria» inför Arbetarinstitutet 21/10 1963; föredrag om »Vallonerna i norra Uppland» inför Sällskapet Vallonättlingar å Sjöfartshuset i Stockholm 17/11 1963; inledningsföredrag kring ämnet »Natur- och kulturminnesvård — har samhället råd med sådant?» inför medborgarkursen vid Gimo 2/12 1963; föredrag om »Namn och gamla gränser i Oland och Uppland» vid invigningen av Olandsbiblioteket i Alunda 29/1 1964; föredrag om »Stadsbildens framtid» vid Uppsala högerns möte å Göteborgs nation 24/2 1964; föredrag om »Svartbäcken genom seklerna» vid Svartbäckens Egnahemsförenings årsmöte å Dövstumslokalen i Uppsala 25/2 1964; föredrag om Uppsala i Upplandsmuseet inför Uppsvenska tandläkareföreningen 5/3 1964; föredrag om »Hur kommer Uppsala att se ut i framtiden?» inför Tekniska föreningen å Hotell Uppsala Gille 17/4 1964.

Landsantikvarien har lett en studiekurs för lärare i årskurs 5 avseende Uppsala stads historia. Visning av Upplandsmuseet och rundvandring kring domkyrkan har företagits 4/2 1964. Serien i övrigt har omfattat 5 studiebesök, nämligen: 9/3 Trefaldighetskyrkan och domkyrkan. 15/4 Theatrum anatomicum, 5/5 Slottet, 14/5 Disagården i Gamla Uppsala, 5/6 slottets ruinpartier.

Landsantikvarien har av Svenska fornminnesföreningens styrelse, efter samråd med Riksantikvarien, tilldelats Hildebrandspriset för 1964 för framgångsrik antikvarisk forskning.

PUBLIKATION

Under året har föreningens årsbok UPPLAND 1963, under redaktion av Nils Sundquist, Manne Eriksson och Anna-Märta Berg, utgivits. Ur innehållet må anföras: »Upplands äldre ryor» av *Inger Estham*; »En medeltida socka i nålning» av *Anne Marie Franzén*; »Norrtelje Kakelfabrik» av *Anna-Märta Berg*; »Gotiska kyrkor på norra Mälarstranden med sammansatta korfönster, I, Landskyrkorna» av *Nils Sundquist*; »Lerhus i Uppsala» av *Ola Ehn* samt »Några nyförvärv till Upplandsmuseet» av *Anna-Märta Berg* och *Helena Michon-Bordes*.

FORNMINNESFÖRENINGENS INKÖPSKOMMITTÉ

Inköpskommittén, som under året bestått av hrr Manne Eriksson, G. Rosenborg, E. Wolrath, E. Åberg och N. Sundquist, med antikvarie Anna-Märta Berg som sekreterare, har inköpt bl. a. följande föremål:

Möbler: Byrå i valnötsfanér, senbarock, spegel med glasram, senbarock, gustaviansk karmstol samt en hel matsalsmöbel i jugend, som tillhört fil. dr Arvid Julius, Uppsala.

Silver: Tekanna tillverkad av J. P. GRÖNVALL, Stockholm, 1824, 1 par ljusstakar, tillverkade av A. F. HELLMAN, Uppsala, 1842, samt 1 par vaxstapelställ, det ena tillverkat av O. H. BERGSTRÖM, Uppsala, 1818, det andra av E. G. MARKSTRÖM, Uppsala, 1850.

Porslin: Kaffekanna, cylindrisk med fluten blå dekor, Rörstrand, 1840-tal, tobyjug, Gustafsberg, 1840-tal, samt ett antal vaser och skålar i jugend, signerade ALF WALLANDER och KARL LINDSTRÖM, Rörstrand.

Vidare har inköpts en hel del prydnadsföremål från tiden omkring sekelskiftet, en kolteckning av MANNE IHRAN 1911, föreställande Fyris med Akademikvarnen, samt rånjärn, som en gång ingått i trädgårdsarkitekt Pehr Boierths samling, Uppsala.

KVEKGÅRDEN

Kvekgården, fornminnesföreningens friluftsmuseum för allmogekultur i Fröslunda socken från 1700-talets andra hälft, med mangård och fågård av omålade timmerlängor med halmtak, har varit tillgänglig för allmänheten och visats efter tillsägelse av vaktaren fru Larsson. Under året har gärdesgårdar och stängsel översetts.

BIBLIOTEK OCH ARKIV

Upplands fornminnesförenings bibliotek och arkiv har under året utökats dels genom gåvor, dels genom byten med andra fornminnesföreningar och hembygdsförbund. Under året har även flera för föreningen nödvändiga uppslagsverk förvärvat, såsom Svensk Uppslagsbok, Svenskt Möbellektion, Lexikon för konst samt Svenskt Silversmide, band IV.

VERKSAMHET NÄRA KNUTEN TILL FÖRENINGEN

Stiftelsen Upplandsmuseet

Stiftelsen Upplandsmuseet står i nära samarbete med Upplands fornminnesförening. Till särskild berättelse över Stiftelsen Upplandsmuseets verksamhet hänvisas.

Disastiftelsen

Disastiftelsen, ägare av Disagården, friluftsmuseet för uppländsk byggnads- och allmogekultur i Gamla Uppsala, har fortsatt sin verksamhet genom sitt verkställande organ Disanämnden. I *Disanämnden* ingår ledamöter, valda av Upplands nation, Upplands fornminnesförening, Uppsala fabriks- och hantverksförening, Uppsala läns hemslöjdsförening, Uppsala läns husmodersförbund, Uppsala stad och Jordbrukareungdomens förbund. Nämndens verkställande utskott har, förutom av den av Upplands nation utsedda ordföranden professor Tord Skoog, bestått av fru Karin Bratt, vice ordf., landsantikvarie Nils Sundquist, sekreterare, och vald av nämnden f. d. regeringsrådet Adolf Lundevall, skattmästare. Den sistnämnde har fr. o. m. 1 jan. 1964 efterträts av direktör Torsten Jancke, Uppsala.

Till underhåll av Disagården för år 1963 har Disastiftelsen från Uppsala stad erhållit kr. 3 000.

Disagården har under säsongen 1 maj–30 sept. 1963 hållits öppen vardagar kl. 11–17, sön- och helgdagar kl. 13–17. Som vaktare har tjänstgjort herr Gösta Kjellén, Uppsala. Antalet besökare har varit 1 438. Ett tiotal skolklasser från Uppsala — under lärares ledning får Uppsalaskolorna besöka Disagården utan avgift — samt studiegrupper från Österrike, Tyskland och Finland har besökt Disagården. I likhet med föregående år har Svenska Ungdomsringens uppsalaavdelning fått disponera gården för dansaftnar mot en provision på inträdesbiljetterna.

Under juli månad har Disagården demonstrerats för allmänheten på söndagarna av fil. kand. Marianne Eriksson.

Stiftelsen Geijersgården

Vid Geijersgården har under arbetsåret vissa underhållsarbeten utförts. Stiftelsens ordförande har varit landshövding Olov Rylander och skattmästare byrådirektör Lars Pousette.

Naturvårdsrådet för Uppsala län

Naturvårdsrådet har under 1963 börjat med den mera intensiva verksamhet, som varit nödvändig för att kunna meddela länsstyrelsen rådgivning i de alltmer växande naturvårdsfrågorna, särskilt grustäktsärenden. Upplands fornminnesförening och Riksantikvarieämbetet representeras i naturvårdsrådet av landsantikvariern.

Kulturminneskommittén för Uppsala

Kommittén har under 1963 slutfört sitt uppdrag och kunde vid årsskiftet 1963-64 överlämna sitt utredningsarbete till Drätselkammarens ordförande. Betänkandet, som daterats 13 dec. 1963 och som givits namnet »Stadsbildens framtid — om konstnärligt och historiskt värdefull bebyggelse i Uppsala», innehåller en inventering av den äldre bebyggelsen i Uppsala samt en gradering av äldre hus och gårdar och hela bebyggelsemiljöers värde ur konstnärlig och kulturhistorisk synpunkt. Materialet är avsett att utgöra en bedömningsgrund och en vägledning för stadsstyrelse och byggnadsnämnd innan beslut fattas om de förändringar av stadsbilden, som utvecklingen påkallar.

Kommittén har bestått av landsantikvarie Nils Sundquist, ordf., t. f. stadsarkitekt Börje Ericsson, stadsbyggmästare Bengt Nordlund samt fil. lic. Anders Åman och fil. kand. Ola Ehn, den sistnämnde sekreterare.

Uppsala 6 maj 1964.

OLOV RYLANDER

ORDF.

Nils Sundquist

SEKR.